

ארץ ישראל נקנית ביסורין

אנו יושבים על אדמת קודש. צריכים להבין את פשר הביטוי הזה. קדושה=פרישה. במה פרושה ומובדלת אדמה זו מכל אדמה אחרת בעולם? האמנם יש לאדמה ולעפר קדושה? ועוד, קשה לנו להבין את מאמרו של חז"ל שארץ ישראל נקנית ביסורים; למה קשה לגור בארץ ישראל? כל כך קשה, שאין בני ישראל בדור הזה חוזרים לארצנו בהמוניהם, ולא עוד אלא שאלפים מתושבי הארץ מצאו לנכון לרדת לחוץ-לארץ בשנים האחרונות; מהו עומקם של יסורי ארץ ישראל?

ארץ ישראל נקראת נחלת ה'. מושג זה, לגבי הקב"ה, קשה להבינו, וכדברי רש"י על הפסוק 'ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה' וכו' (דברים יא, יב) - 'הלא כל הארצות הוא דורש!' ומסביר הרמב"ן (ויקרא יח, כה על הפסוק 'ותטמא הארץ ואפקוד עוונה עליה ותקיא הארץ') שההבדל בין ארץ ישראל לשאר ארצות הוא ששאר הארצות מקבלות את ההשפעה מהשר והמזל, וארץ ישראל מקבלת את השפעתה מהקב"ה, בכבודו ובעצמו, ולא באמצעות השר. כידוע, יש לכל אומה וארץ שר ('שרו של עשו', לדוגמה). אפשר להבין את המושג של שר, כוכב, מזל - ככוחות הטבע. זאת אומרת, האומות חיות תחת ממשלת כוחות הטבע בלי השפעה פרטית של הקב"ה; אולם, בני ישראל בארץ ישראל אין להם שר, כל השפע בא ישירות מהקב"ה, והם נהנים מהשגחה ישירה. כמוכן, גם השפע בחול' נובע מהקב"ה; אולם, הוא בא דרך אמצעי ומתווך. אינו דומה מי שחי מהשגחה ישירה, לזה שחי מהשגחה והשפעה עקיפה. זה שגר בטרקלין המלך, וחי משולחן המלך, צריך להתנהג כיאות לפלטין של מלך. ולכן, ארץ ישראל אינה סובלת עוברי עבירה.

וזוהו סוד המאמר של חז"ל, 'כל הדר בא', דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחול', דומה כמי שאין לו אלוה'. זה שגר בארץ ישראל, והשפעתו מהקב"ה, דומה שיש לו אלוה, אבל זה שגר בחול', וחי מידו של השר, קשה לו להבחין שהקב"ה עומד מאחורי השר, ודומה כמי שאין לו אלוה. וכן אמר דוד המלך, 'כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים', כי לצאת לחול' הוא כמו לעבוד ע"ז. (ועיין ברמב"ם ריש הל' ע"ז, דכך היא תחלתה של עבודה זרה, קודם עבדו לשר, והודו לשר על תיווכו, ואחרי זה, עשו מהשר ומהמזל אלוה בעצמו). וכן אמר יעקב אבינו, כשיצא לחוץ לארץ 'ושבתי בשלום אל בית אבי - והיה ה' לי לאלהים' (בראשית כח, כא), ואמרו בתוספתא ע"ז (ה, ה) "הרי הוא אומר, 'ושבתי בשלום אל בית אבי' וכו', ואמר, 'לתת לכם את ארץ כנען', כל זמן שאתם בארץ כנען - הייתי לכם לאלהים, אין אתם בארץ כנען - אין אני לכם לאלהים". וע"פ זה, מסביר הרמב"ן גם למה חיובן של מצוות שונה בארץ מבחול' (דשם הוא מטעם הציבי לך ציונים), ושהעבירות בארץ יותר חמורות כי היא פלטין דמלכא.

ההשגחה הישירה, אף על פי שהיא מחייבת אחריות מצדנו ומחמירה עלינו את חובתנו בקיום המצוות, אות היא לאהבת הבורא אלינו. משל לאדם בעל חברה בין-לאומית גדולה. לחברה שני משרדים, אחד בארץ האם, ואחד בארץ רחוקה. לאדם הזה שני בנים, ואף על פי ששניהם בניו, אחד אהוב עליו ביותר. לבן האהוב פחות, פתח האב חשבון בנק בארץ הרחוקה, והפקיד שם סכום כסף גדול, ואמר לבן: "סע לארץ הרחוקה ותנהל שם את העסק. אל תבוא אלי עם בקשות לכסף, כל מה שאתה צריך, תמשוך מהבנק." אולם, רצה האב שהבן האהוב יהיה על ידו, ותחת הנחייתו והדרכתו, כי הוא

עתידי להיות 'בעל הבית' של כל החברה. לבן בארץ הרחוקה, שלא עבד תחת הלחץ והפקוד של האב, היה הרבה יותר קל. לעומת זאת, הבן האהוב היה צריך לשאול את האב על כל דבר ודבר, גם למחיתו ופרנסתו היומית. אמנם, בגלל קירבתו לאב, ומכיון שהיה צריך לשאול אותו כל דבר ודבר, השכיל ומצא מענה להרבה בעיות יום-יומיות של החברה. כך, הבן פרח תחת הנחייתו של האב, ולמד היטב את הטיפול בעסק.

הגויים בחו"ל מרוחקים מהנחיית הקב"ה, אנו קרובים להקב"ה. אמנם, הקב"ה קירב אותנו לגור על ידו, והוא לתועלתנו כי הקב"ה רוצה שנחיה את חיינו באמונה בו יתברך. הבן הגר בארץ הרחוקה עלול לשכוח את האב. המפרנס שלו הוא לא האב, אלא חשבון הבנק. הבן הקרוב לא ישכח את האב, כי האב נמצא על ידו, והוא צריך אותו לפרנסתו היום-יומית.

וכך הוא גם ההסבר של מאמר חז"ל 'לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן'. דור המדבר חי באמונה כבירה כי לא היה להם לחם למחרת. ובכל זאת היה להם בטחון מלא בהקב"ה שיוריד להם מן גם מחר, ולא יחסר דבר. כך לימד ה' את בני ישראל במדבר מסכת אמונה ובטחון; לא ירד לבני ישראל מן פעם בשבוע או פעם בחודש, אלא דוקא יום יום; לא היה אפשר לשומרו למחרת, אלא דוקא דבר המספיק לכל נפש, לאותו יום בלבד. וכל אחד מבני ישראל האמין בה', ובטח בו, שיוריד לו את המן למחרת, והתפלל לה' עבור מזונו. דרך זה, לימד הקב"ה את בני ישראל הלכות תפילה, ואינו דומה תפלתו של אדם, המתפלל כשהמקרר ריק, לאדם המתפלל כשהמקרר מלא.

"כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק. והארץ ארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעות היא, למטר השמים תשתה מים. ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה, תמיד עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה" (דברים יא, י"ב). שלא כרש"י, כמעט כל המפרשים מסבירים את פשוטו-של-מקרא, שמבחינה גשמית ארץ מצרים עולה על ארץ ישראל. חו"ל, מצרים, הוא כגן הירק - 'אינה צריכה לגשמים' (ספורנו), 'שהיא ארץ מישור, שאדם יכול להמשיך מים לשדותיו מן הנהרות, כמו שעושים לגן הירק, הנזרעים על שפת הנהר, אלא היא (ארץ ישראל), ארץ הרים ובקעות, ואין אדם יכול להשקותם, כי אם למטר השמים תשתה מים, ותמיד אתם צריכים להקב"ה, ולכך, הזהרו במצוותיו כדי שיוריד לכם מטר בעתו' (דעת זקנים מבעלי התוס'). וזהו שה' 'דורש אותה' - 'להשגיח על מעשי יושביה, אם הם ראויים למטר אם לא' (ספורנו). כי הארץ הזאת, טובה מכל הארצות, לשומרי מצוותיו, ורעה מכל הארצות, ללא שומרם. כי הארץ אשר אתה בא שמה, איננה כארץ מצרים, שאין צריכים למטר, ובין טובים ובין חטאים, בטורח השקאת שדותיהם, יש להם לחם. אבל ארץ ישראל, אם אתם שומרים המצוות - עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה עד אחריתה' (רשב"ם).

'החולה, צריך זכות ותפלה שירפאהו השם, יותר מן הבריא, שלא בא עליו החולי, וכך המדה בעני ובעשיר' (רמב"ן). יוצא, שארץ ישראל היא כחולה וכעני, לעומת חו"ל, הבריא והעשיר. אם כן, מה זכותה וסגולתה של ארץ ישראל? אלא, בכח התפלה והמצוות, הקב"ה קרוב לארץ ישראל, ו'עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה'. כאב האהוב את בנו, ומקרבו, ולעתים נותן לו מתנה על מעשה טוב, ולעתים מחנך אותו על ידי עונש. 'תמיד עיני ה' אלהיך בה, לראות מה היא צריכה, ולחדש בה גזירות, עתים לטובה ולעתים לרעה' (רמב"ן). ושניהם בגלל אהבתו וקרבתו אלינו.

יוצא, שסגולת ארץ ישראל טמונה דוקא בקושי שבה, שנוכל להבין שלך עינינו מיחלות, ותמיד אנו צריכים לישע אלהים. בחול, שעצירת גשמים פחות משמעותית, מציאת ה' נשכחת. ולכן, סדר זרעים נקרא אמונה (על פי הפסוק 'והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת'), כי החקלאי בארץ ישראל, צריך לחיות באמונה ולהתפרנס באמונה. 'מאמין בחי עולמים וזרע'.

בהבנה זו, אפשר להבין את כל פרשת הפיכת סדום בצורה חדשה. לוט בחר לגור בסדום דוקא בגלל השפע הכלכלי של הכר - 'וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה לפני שחת ה' את סדום ואת עמרה כגן ה' כארץ מצרים באכה צוער' (בראשית יג, י). לוט שבחר בסדום בגלל החמד כסף - גם לא רצה לעזוב את סדום בגלל כסף, וכדברי רש"י (שם, יט, טז) 'ויתמהמה - כדי להציל את כספו'. בסוף, לוט הקריב את הכל, את כספו ורכושו, וגם את אשתו וילדיו, על מזבח הכסף. לוט השתלב יפה בסדום, כי זו היתה מידת כל אנשי סדום, וכדברי המדרש: אנשי סדום 'עשירי עולם היו, ולא בטחו בצל יוצרם אלא ברוב עושרם' (פרקי דר' אליעזר כה). וכן בגמ' סנהדרין (קט). 'אנשי סדום לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם הקב"ה'. ומזה הגיעו לשאלה 'למה לנו עוברי דרכים, שאין באים אלינו אלא לחסרינו מממונו, בואו ונשכח תורת רגל מארצנו'. העושר של סדום שגרם לכל הרעה הגדולה הזו, צריך היה להיחרב גם כן. ולכן, לא רק אנשי סדום נשמדו, גם קרקע סדום נחרבה לצמיתות. וכדברי הרמב"ן שם, כל זה למעלת ארץ ישראל היא, כי סדום היתה בבחינת חול בארץ ישראל.

על פי זה אפשר להבין דבר נפלא המופיע בסוף מסכת כתובות (ק"ב): 'ר' אבא מנשק כפי דעכו, ר' חנינא מתקן מתקליה', ומפ' רש"י מתקן מתקליה - משה ומתקן מכשולי העיר מחמת חיבת הארץ, שהיתה חביבה עליו, ומחזר שלא יצא שם רע על הדרכים'. אולם, תוס' גורס מתקל מתקליה, 'פירוש - שוקל אבנים ומוצאן קלות, אמר: עדיין לא נכנסתי לארץ ישראל, כיון ששקלן ומצאן כבידות, אמר: כבר נכנסתי לארץ ישראל. וכן מפרש בתנחומא פרשת שלח לך, כשעלה ר' חנינא הגדול מבבל, ביקש לידע אם נכנס לארץ ישראל, והיה שוקל אבנים, כל זמן שהיו קלות, אמר: עדיין לא נכנסתי לארץ ישראל, כיון שמצאן כבידות, אמר: אין אלו אלא אבני ארץ ישראל, והיה מנשקן, וקרא עליהן את הפסוק הזה, 'כי רצו עבדיך את אבניה'.

ולכאורה, מהו פשר הדבר של אבנים כבידות ואבנים קלות, ומה הקשר שלהם לארץ ישראל? לחקלאי, האבנים גורמות טירדה וטירחה. על החקלאי לפנות ולסקל את האבנים משדותיו, כדי שהמחרישה תוכל לעבור. לחקלאי, אבנים קלות הרבה יותר טובות ונוחות מאשר אבנים כבידות. ר' חנינא הבין שסגולת ארץ ישראל טמונה בקושי שבה. ארץ ישראל מלווה בעמל וטירחה. כשר' חנינא הרים אבנים קלות, אמר, עדיין לא הגעתי לארץ ישראל, האבנים האלו קלות מדאי - אין אלו אבני ארץ ישראל; אולם, כשהרים אבנים כבידות, אמר - אלו אבני ארץ ישראל, כי ארץ ישראל נקנית ביסורין ובעמל.

ארץ ישראל איננה ארץ עשירה מבחינה גשמית. יש הרבה ארצות הרבה יותר עשירות מארץ ישראל. גדלותה של ארץ ישראל היא, שבן ישראל מסוגל להתקרב הרבה יותר להקב"ה בארץ ישראל, מאשר מתאפשר לו בחול. וזה דוקא בגלל הקושי של ארץ ישראל. העשירות של חול גורמת לעניותה הרוחנית, וההיפך הוא הנכון בארץ ישראל. 'של נעליך מעל רגליך, כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא' (שמות

ג, ה). כדי להרגיש את קדושתו של מקום קדוש, האדם צריך להסיר את הנעלים, סמל הגשמיות שבאדם (עיין רוח חיים פ'א משנה א בהגה'ה). וכדי לקנות את ארץ ישראל, הקב"ה היה צריך להמעיט את הגשמיות האין סופית, למנוע את פתיחת הברז ללא מעצור.

מיעוט העליה לארץ ישראל בימינו, וכן בעית הירידה, נובעים מזה, שרוב בני האדם מחפשים דוקא את הגשמיות שבארץ, ולא מוצאים אותה. אולם, גשמיות ארץ ישראל טמונה ברוחניותה. וכדברי הרשב"ם 'כי הארץ הזאת טובה מכל הארצות לשומרי מצוותיו, ורעה מכל הארצות ללא שומרם'.

ארץ ישראל נקנית ביסורין

1. 'ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה' וכו' (דברים יא, יב) - 'והלא כל הארצות הוא דורש!' (רש"י שם)
2. הרמב"ן (ויקרא יח, כה על הפסוק 'ותטמא הארץ ואפקוד עוונה עליה ותקיא הארץ')
3. 'כל הדר בא', דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחו"ל, דומה כמי שאין לו אלוה' (כתובות קיב).
4. 'כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים' (שמואל א כו, יט)
5. 'ושבתי בשלום אל בית אבי - והיה ה' לי לאלהים' (בראשית כח, כא),
6. תוספתא ע"ז (ה, ה) "הרי הוא אומר, 'ושבתי בשלום אל בית אבי' וכו', ואמר, 'לתת לכם את ארץ כנען', כל זמן שאתם בארץ כנען - הייתי לכם לאלהים, אין אתם בארץ כנען - אין אני לכם לאלהים".
7. 'לא ניתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן' (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח).
8. "כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק. והארץ ארץ אשר אתם עובדים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעות היא, למטר השמים תשתה מים. ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה, תמיד עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה" (דברים יא, י-יב).
9. חו"ל, מצרים, הוא כגן הירק - 'אינה צריכה לגשמים' (ספורנו שם),
10. 'שהיא ארץ מישור, שאדם יכול להמשיך מים לשדותיו מן הנהרות, כמו שעושים לגן הירק, הנזרעים על שפת הנהר, אלא היא (ארץ ישראל), ארץ הרים ובקעות, ואין אדם יכול להשקותם, כי אם למטר השמים תשתה מים, ותמיד אתם צריכים להקב"ה, ולכך, הזהירו במצוותיו כדי שיוריד לכם מטר בעתו' (דעת זקנים מבעלי התוס' שם).
11. וזהו שה' דורש אותה' - 'להשגיח על מעשי יושביה, אם הם ראויים למטר אם לא' (ספורנו שם).
12. 'כי הארץ הזאת, טובה מכל הארצות, לשומרי מצוותיו, ורעה מכל הארצות, ללא שומרם. כי הארץ אשר אתה בא שמה, איננה כארץ מצרים, שאין צריכים למטר, ובין טובים ובין חטאים, בטורח השקאת שדותיהם, יש להם לחם. אבל ארץ ישראל, אם אתם שומרים המצוות - עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה עד אחריתיה' (רשב"ם שם).
13. 'החולה, צריך זכות ותפלה שירפאהו השם, יותר מן הבריא, שלא בא עליו החולי, וכך המדה בעניי ובעשיר' (רמב"ן שם).
14. 'תמיד עיני ה' אלהיך בה, לראות מה היא צריכה, ולחדש בה גזירות, עתים לטובה ועתים לרעה' (רמב"ן שם).
15. 'אמר ריש לקיש מאי דכתיב 'והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת' (ישעיה לג, ו) אמונות - זה סדר זרעים... 'מאמין בחי עולמים וזורע'.
16. 'וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה לפני שחת ה' את סדום ואת עמרה כגן ה' כארץ מצרים באכה צוער' (בראשית יג, י). וכדברי רש"י (שם, יט, טז) 'ויתמהמה - כדי להציל את כספו'.
17. 'אנשי סדום' עשירי עולם היו, ולא בטחו בצל יוצרם אלא ברוב עושרם' (פרקי דר' אליעזר כה).
18. גמ' סנהדרין (קט). 'אנשי סדום לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם הקב"ה'. ומזה הגיעו לשאלה 'למה לנו עובדי דרכים, שאין באים אלינו אלא לחסרינו מממוננו, בואו ונשכח תורת רגל מארצנו'.
19. רמב"ן שם, כל זה למעלת ארץ ישראל היא, כי סדום היתה בבחינת חו"ל בארץ ישראל.
20. גמ' כתובות (קיב, א) 'ר' אבא מנשק כיפי דעכו, ר' חנינא מתקן מתקליה', ומפ' רש"י מתקן מתקליה - משוה ומתקן מכשולי העיר מחמת חיבת הארץ, שהיתה חביבה עליו, ומחזר שלא יצא שם רע על הדרכים'.
21. תוס' שם גורס מתקל מתקליה, 'פירוש - שוקל אבנים ומוצאן קלות, אמר: עדיין לא נכנסתי לארץ ישראל, כיון ששקלן ומצאן כבידות, אמר: כבר נכנסתי לארץ ישראל. וכן מפרש בתנחומא פרשת שלח לך, כשעלה ר' חנינא הגדול מבבל, ביקש לידע אם נכנס לארץ ישראל, והיה שוקל אבנים, כל זמן שהיו קלות, אמר: עדיין לא נכנסתי לארץ ישראל, כיון שמצאן כבידות, אמר: אין אלו אלא אבני ארץ ישראל, והיה מנשקן, וקרא עליהן את הפסוק הזה, 'כי רצו עבדיך את אבניה'.
22. 'של נעליך מעל רגליך, כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא' (שמות ג, ה).